Ədəbiyyat qəzeti

Duyğuların çiçək ətri

Elnarə AKİMOVA

Arzuların təkrarı olmur,
arzuların xəzan gördüsə
getdi fələyin çərxinə.
Yenidən doğulmur,
Yenidən doğulmur!

Onun da arzuları fələyin çərxinə getdi. Poeziya üfüqlərində qəfil gün işığı kimi doğub gəldiyi qəfil sürətlə də qeybə çəkildi. Ancaq yaddaşlarda, xatirələrdə, ... bir də yazdığı şeirlərin sətirlərində yaşadı. Onların heç biri ona vəfasız çıxmadı. Heç olmasa burda bəxti gətirdi. Heç olmasa burda fələyin çərxi tərsinə fırlanmadı. Bir dost əli, bir də şeir yaddaşı onu çəkildiyi qaranlığın hücrəsindən alıb gün işığına çıxartdı. Müvəqqəti olan ömrün əbədi yürüşü başladı. Yenidən doğuldu Faiq İsmayılov...

* * *

1994-cü ildə "Aydınlıq" qəzetində Azər Turanın gənc bir şair haqqında yazdığı məqaləsini oxumuş, oradakı fikirlərin, müəllifin işıqlı üslubunun, kədərli şeir parçalarının və bir də yazıda sitat verilmiş bu misraların sehrinə düşmüşdüm: "Bağdadda xurmalıqlar/suda üzər balıqlar/nə böylə sevda olsun/nə böylə ayrılıqlar". Sonradan biləcəkdim... Bu məqalə 80-ci illərin istedadlı şairi Faiq İsmayılov haqqında yazılıbmış. Xatırlayıram, o vaxt maraqlı fikirləri, misraları qeyd etmək məqsədilə özüm üçün ayırdığım dəftərə bu sətirləri də qeyd etmiş, dönə-dönə oxumuşdum. Sonralar atam İmamverdi Əbilov və onun Azər adlı oğlunun olduğundan bəhs edəndə həmən beynimdə dəftərimdəki bu ad və bu məqalə assosiasiya yaratmışdı. Azər Turanın Faiq İsmayılovun yoxluğuna və sağlığına həsr etdiyi yazıya qayıtmışdım. O yazıdakı üsluba, o üslubdakı polifonik rəng çeşidinə, o rəng çeşidindəki kədərin cızdığı dairəyə, o dairənin qapalı müstəvisində çevrələnən bir ömür hekayətinə. Həmin illərin qaynar ədəbi proseslərinin tədqiqatçısı kimi sonralar biləcəkdim: bu məqalə həm də o dönəmdə ərsəyə gəlir ki, 90-cı illərin əvvəllərində ədəbi tənqiddə yeni yanaşma, yeni təhlil konturları cızan yazarlar birmənalı olaraq köhnə, stereotip yazı, yanaşma, təhlil qaydalarını inkar edərək, yeni mətnləri fərqli müstəvidə nəzəri analizin predmetinə cəlb edir, bu qism şeirlərə münasibətdə mövcud dünyagörüşün təzələnməsi fikrini irəli sürürdülər. Məsələ onda deyildi ki, artıq dövr dəyişmişdi, sovet ədəbiyyatının qəliblərindən çıxmaq zərurəti öndə idi. Yox, yeniləşməni tələb edən həm də ədəbi mətnlər idi. Şeirdə ağrı simvolikası qabarıqlaşdıqca nəzəri-estetik düşüncənin axtarış çabası da dərinlərə işləyirdi. Bu gün çöküş

Qaranlıq pəncərəmdə
Qara pərdə kimi -
Nə mənim o üzdən xəbərim var,
nə o üzün məndən.
Divarlar nənəmin ağ kəfəni kimi -
bilmirəm çitdəndi, ya bezdən.
Ən yaxın nöqtəyə söykənib
gözlərim dondu.
Bəlkə də ölmüşəm,
bəlkə də sondu?..

90-cı illər poeziyası isə başdan-başa "son" problematikalı şeir mətnlərinə köklənir. Faiq İsmayılov bu dövrün çöküş ruhlu poeziya orbitində öz səsi, simvolikası, intonasiyası ilə doğulan şairlərimizdən olaraq qısa bir ömür bioqrafiyasına sığışan mətnləri ilə əslində, milli müstəqillik dövrü şeirinin günümüzədək davam edən ovqat çalarının təyin olunmasında əsas göstəriciyə çevrilir. Bu ağrının nəşət etdiyi səbəbləri isə yenə də Azər Turanın illər öncə yazdığı həmin ovqatlı şeirlərin zamanını 90-cı illərin məlum prosesləri ilə əlaqələndirib çox səbəblər ortaya çıxara bilərik. Amma görünən bu: səbəb yalnız həmin dönəmin qarışıq, mürəkkəb mahiyyəti deyil. Bu dövrün gəncləri Kafkanın məşhur ifadəsini bir balaca dəyişib desək, "anadan qoca və yorğun doğulmuşdular". Nakam şair Faiq İsmayılov şeirlərindəki dərin və məhzun kədər isə zamanı qabaqlamaq baxımından müstəsnalıq qazanırdı. Faiq İsmayılov kədər şeirlərini yazanda 80-ci illərin əvvəlləri imiş, qarşıdan keçid dövrünün fəci prosesləri gələcəkdi və cavan şair bunları görüb yaşamadan artıq ölümə süvarilik edirmiş.

❑ *Təklik və hüzndən, həsrət və ayrılıqdan boylanan, darıxan, gözləri yol çəkən, küçələri qərib-qərib gəzən şair obrazı... Faiq niyə kədərdən bu qədər məhrəmliklə bəhs edirdi görəsən?*

"Ölüm süvarisi" məqaləsindən öyrənə bilirik: "Baş verən kataklizmlər, zəlzələlər, daşqınlar, qaçqınlar, terror... əslində III Dünya müharibəsini andırır və Faiqin də mənsub olduğu itirilmiş nəslin qismətinə bu etiraf olunmamış müharibə dövrünün ədəbiyyatını yaratmaq düşdü. Elə buna görə də heç kəs bu ədəbi nəsildən, Kamyu demişkən, "nikbin olmağı tələb edə bilməz".

Məqalədə hər açılan səhəri qanla qızaran 90-cı illər reallığının acı mənzərəsi boylanırdı və bu artıq, dünyanın ruhuna çökmüş kədər, tənhalıq ağrısının tənqiddə uca vurğu ilə ifadəsinin başlanğıcı idi. Salvador Dalinin "Süvarinin adı ölümdür" əsərindən əxz olunub fərqli interpretasiyada meydana çıxan "Ölüm süvarisi" nikbin olmayan poeziyanın, şeirin qürub mənzərəsinin şəklini çəkən ilk tənqid nümunələrindəndir. Buradakı müəllif obrazı təhlil predmetinə çevrilən şairin durumuna bərabər idi və bəlkə tənqidimizdə ilk dəfə müəllif-şair obrazı, ovqatı eyniləşib, qoşalaşıb fərqli bir üslub, fərqli bir simfoniya səslənişində gerçəkliyin *mətn* yozumunu verirdi. Poeziyanın dekadansa yuvarlanmış səs ladını surreal təsvirlərlə dərinləşdirən bu məqalədə "dünya mədəniyyətinin baş qəhrəmanı *"ölüm obrazı"* kimi mütləqləşir və bu dərinlikdə sovet dövrünün diktə etdiyi "ələmdən-nəşəyə" imperativinin fəci sonluğu görünürdü. Həm də "ölüm gəlir ömür, sonun mübarək" (V.Səmədoğlu) yazan şairdən fərqli olaraq ölümü yalnız ömrün deyil, dünyanın dirəndiyi son dayanacaq kimi almaq müdrikliyinin nəticəsi olaraq. Poeziyanın gənc şairi Faiq İsmayılov "Bilinmir ömürdür, ya da ki, oyun,/ Bir kor quyu kimi unudulmada./Kədəri, sevinci bilinmir bunun/Bilmirəm səsləyim kimi son anda", - deyə ümidsizliyin aqibətindən yazırdı, Azər Turan isə bu ümidsizliyin nəşət tapdığı, insan içini əzib yaralayan yerləri nişan verərək ruhsal başlanğıca dönür, kədərin etiologiyasına baş vururdu: "İç tufanı - varsa. Sevgi zəlzələsi baş verirsə! Ədəbiyyat o tufandan, o zəlzələdən sonra yerdə qalan xarabalıqlardan doğulur. Özü də bir bənövşə kolu kimi - boynu bükük. Özü də Göy göl kimi duru və təmiz". Ədəbi tənqid mətnin bitdiyi yerdən başlayırdı, sözə heç bir qoşqu qoşmadan özünün mahiyyəti ilə təhlil müstəvisinə cəlb edirdi və bununla - mətn içrə mətn yaratmaqla ədəbi tənqidin estetik özünüifadə imkanlarını ortaya qoyurdu. Amma mətn də bütöv idi axı, düşüncə hadisəsi idi, estetik özünüifadənin imkanlarını açmağa gücü yetəcək qədər zəmin daşıyırdı özündə:

Payıza baxıram pəncərələrdən,
budaqlar cansızdır,
rəngi qapqara.
Budaqlar səmaya
mıxlanmış kimi,
ağaclar çarmıxa
çəkilmiş kimi.
Mələklər hardadı,
qeybə aparsın.

Payıza baxıram pəncərələrdən,
yarpaqlar hamısı
ürək şəklində.
Saralmış ürəklər.
Solmuş ürəklər
Son dəfə xırıldar
əgər tapdasan.
Alım ayağımı çiyinlərimə!

Biz indi çoxdan haqq dünyasına qovuşmuş gənc bir şairin şeirləri ilə zamanın rüsxət verdiyi zaman kəsimində tanış olub onun poetik dünyasının sehrinə düşürük. Bir insan ömrü əbədi qapanıb. Bir şair ömrüsə ədəbi başlanır, yola çıxır. Bu şeirlərin öz sahibini yaşatmağa gücü çatmasa da, sonsuzluğa qo-

vuşdurmağa gücü yetir.

Damcı pəncərədə sürüşən kimi,
sürüşür qəlbimdə bir soyuq kədər.
O tanış nəğməni kimdi oxuyan?
Deyin oxumasın, mümkünsə əgər.

Ya da susdurmayın, qoyun oxusun,
Onunçün şirindi bəlkə bu nəğmə.
Ürəyim titrəyir yoxdu qorxusu,
Yumub gözlərimi dinləyirəm mən.

Təklik və hüzndən, həsrət və ayrılıqdan boylanan, darıxan, gözləri yol çəkən, küçələri qərib-qərib gəzən şair obrazı... Faiq niyə kədərdən bu qədər məhrəmliklə bəhs edirdi görəsən? Bu şeirlərin canındakı yorğunluğun səbəbi nələr idi? Bəlkə sadə bir kənd uşağı kimi doğulub dünyanın çirkinliklərinə bulaşmamaq acısı, onu irəlidə gözləyən bəxtsiz taleyi duyub ağrımaq, yarım qalmış niyyətlər, paralanmış ümidlər, amma və lakin... diri qalan, heç solmayan arzuların göy qurşağı:

Güllü köynək kənd uşağı,
arzuların göy qurşağı,
yüyürərsən, çatammazsan.

O, qoynunda bəslənərək böyüdüyü nağılların şəhər gerçəkləri önündə çökdüyünü duyurdu. Fəqət "Bitdi nənəmin nağılları" desə də, onun üçün başlanğıc, ana məkan yenə güllü köynəyin saflığı idi. Bir də o saflıqda ehtiva olunmuş arzu və ümidlər...

Güllü köynək kənd uşağı,
köynəyinin güllərinə qurban olum,
qoru, qardaş, köynəyinin güllərini.

Ədəbiyyatda saflıq rəmzi kimi uğurlu detallar var ki, qəhrəmanın içindəki təmiz, çirklənməmiş dünyanı, bütöv harmoniyanı xarakterizə edir, bu rəmz-işarələr insanın içinə dönüşünü gerçəkləşdirmək üçün zəmin rolunu oynayır. Çinar ağacı məsələn... qəribədir ki, bizdə saflığı rəmzləndirən bütün detallar təbiətdən nəşət tapır, onunla hansısa şəkildə əlaqələnə bilir. Faiqin də şeirində "Güllü köynək" məhz, kəndin saf, qatqısız başlanğıcına dayanıqlı amil kimi predmetləşdirilir. Bir də böyük duyğulara, əlçatmaz arzulara doğru qanadlanan kənd uşağının sabaha yaşam həvəsi kimi...

Güllü köynək kənd uşağı,
göydən enib ayağının altındaca
xalı olar göy qurşağı

-yazan Faiq İsmayılov da göy qurşağının kənd uşağının ayağının altına səriləcəyinə inanacaq qədər xəyal gəmisində yırğalanırdı. O gəminin sahilində arzu və ümidlər hələ tükənməmişdi. Ona yetməyin amansızlığı vardı sadəcə, Faiq bu amansızlığı görərək ömrünün nicat sahilinə də elə güllü köynəyində adlamağı düşünürdü. Çünki bu, onun tərtəmiz arzular dövrünün yeganə rəmzi idi. Ki, ordan ancaq insan olaraq zədələnməmiş mənəviyyatla çıxmaq mümkün olardı.

İnsan özünü bircə dəfə
tapır bu dünyada.
İnsan özünü iynə kimi
salıb itirə də bilər.
Əgər özünü tapsan,
möhkəm yapış yaxandan.

Faiq İsmayılov ilk növbədə, bizim poeziyada "dil materialı" kimi uğurlu imzadır. Metafora zənginliyi və qəribəliyi, ayrı-ayrı bədii tapıntılar və obrazlı ifadələr çeşidi Faiqi seçilmişlər, fərdi istedad statusunda təsnif etməyə imkan verir. Amma bu seçilmişliyin dəqiq əlamətləri, xüsusiyyətləri hansıdır? Faiqi ona qədər artıq poeziya zirvələrini fəth edən hansı şairlərin bədii istedadı ilə müqayisə eləmək olar? Bəlkə bu müqayisənin özü yersizdi. Çünki bütün istedadlı şairlər hansısa məqamda təsirə qapılandılarsa, hansısa məqamda kiminsə təsir mənbəyidirlər. Yəni, özüdülər... Bu mənada, Faiqin şeirlərində ahəng, melodiklik, söykəndiyi yaddaş müstəvisi həm poeziyamızın dərin qatlarından süzülüb gəlir, amma həm də ondan kəskin şəkildə ayrılır. Poeziyamızın müxtəlif dönəmlərində çəkilib-qabaran üslub və səs müxtəlifliyi, intonasiya özəllikləri içrə Faiqin yerini görmək olmur nədənsə. Faiqin şeirləri nəsə tamam ayrı bir intonasiya ladında gerçəkləşir. Faiq o şeirləri yazır ki, orada insanı dünyanın müxtəlif qütblərində eyni dildə, eyni tərzdə tanıyıb qəbul edirlər. Bizdə çox şairlər var ki, məsələn, V.Səmədoğlu, Ə.Salahzadə, E.Baxış, İ.İsmayılzadə, V.B.Odər və b. - onların əksər şeirlərindəki poetik siqlətə görə digər vacib komponentləri - texniki nizamı görməzdən gəlmək olur. Axı ortada dupduru bir yaşam, mənəvi vətən ola bilməyin məhrəmliyi var. Ki, oxucu o yaşamda özünün duyğularını, "içində çiçək kimi açan sevgisini", "güzgü kimi çilik-çilik olan ümidlərini" görür. Bu yaşam oxucuya şeirin fəzasında qanad çalmasına bəs edir. Faiqin şeirlərinə yanaşmada isə artıq belə "güzəştə" ehtiyac qalmır. Çünki bu şeirlərdə poetik yaşamın həm də yüksək poetik təqdimatı var, vəznin və ritmin musiqisi şeirdəki duyğunun dərinliyi, onun sirayətedici gücü ilə bir nəfəs alır, eyni dinamika axarında gerçəkləşir.

İsti oldu ağladım,
"Tüstü" oldu ağladım.
"Bəsdi" oldu ağladım,
bu ki, səbir olmadı.
Bir çiçəyə baxırdım, -
Bir ürəyə baxırdım.
"Öldüm" - deyib yıxıldım,
bu ki, qəbir olmadı.

Faiqin - bu "fağır oğlan"ın dilini çoxları bilməsə də, o, dünyanın dilini zamanından tez başa düşə bildi. Mənəvi saflığı təbiətin bir parçası bilib ona sonadək sadiq qalmağı meyara çevirdi. Göydən bəxtinə yazılan qəzavü-qədərə də elə yağan yaz yağışına olduğu kimi çətir tutmadı:

Siz Allah, bağlayın o çətirləri,
açın başınızı yaz yağışına.

Sürreal rəsm tablosuna sığdırılan mənanı öz kiçik şeirlərinin bətninə yığıb: "Bu dünyanın istisiylə soyuğu/öpüşən yerdən/küləyi başlayır...", - kimi misralarla təkcə təbiətin yox, poeziyanın hadisəsini yaratdı Faiq İsmayılov.

* * *

Daha çox yarada bilərdi. Nələr yarada biləcəyini, içindəki sənət eşqini güman etmək üçün aşağıdakı misralarına nəzər yetirmək kifayətdi:

Çiçəklər çoxdan solub,
amma çiçək ətri var
bütün duyğularımda.

Faiqin tale yolunu da bu şeir parçası daha yaxşı rəmzləndirir. Ömür yarıda qırılıb çiçək kimi solsa da, duyğularının çiçək ətri onu qoxlayanları öz sehrinə salmaqda davam edir. Və müəllifinin poeziya üfüqlərində əbədi uçuşuna inandırır...

Ədəbiyyat qəzeti.- 2017- ci il.- 11 fevral.- S. 21.